

Natalija Szwydka

(Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki w Kijowie)

Емотивний рівень поезії та її вплив на читача (у творах С. Жадана)

Емоції притаманні усім сферам людської діяльності, вони є своєрідною формою пізнання людиною навколишньої дійсності. Поряд з іншими науками, вивченням емоційної сфери займається мовознавство. Крім опису вербальних засобів номінації та вираження емоцій, досліджуються різні категорії, пов'язані з цією проблемою, наприклад, категорія емотивності, її статус у системі мови, структура емотивних одиниць, взаємозв'язки конотації, емотивності, експресивності та ін.

У мовній картині світу віддзеркалений емоційний світ людини, що виявляється у розмаїтті мовних засобів, покликаних позначати й виражати емоції. Численні дослідження довели, що для вираження емоцій людина використовує засоби усіх рівнів мови – фонетичного, морфологічного, лексичного, синтаксичного тощо.

Ця робота має на меті дослідити емотивний аспект поетичних творів Сергія Жадана, сучасного харківського поета і прозаїка. Його постать неоднозначно сприймається у сучасному літературному процесі. Про це свідчить різновекторність поглядів сучасних дослідників. Наприклад, Р. Харчук називає його „галасливим «Вічним Підлітком», який не знає причину свого неспокою”¹; Т. Гундорова вважає його „класиком свого покоління” і „традиційним поетом”².

Поетична творчість Сергія Жадана ставала предметом досліджень лише принагідно, у оглядових літературознавчих та мовознавчих розвідках. Сьогодні ще немає спеціального дослідження, присвяченого емотивним характеристикам його поезії.

На стилістичному рівні емотивність може виражатися різними видами фігур, але найчастіше вона репрезентована лексичними та синтаксичними повторами.

Серед лексичних повторів у поетичному мовленні С. Жадана поширеним є епаналепсис (грец. *epanalepsis* – „повторення” – повто-

¹ Р. Харчук, *Сучасна українська проза: постмодерний період*, Київ 2008, с. 248.

² Т. Гундорова, *Післячорнобильська бібліотка: український літературний постмодерн*, Київ 2005, с. 264.

рення фрази у кількох рядках) Він передає стан емоційної напруги, актуалізує увагу читача на певному слові або фразі, які хоче виділити автор:

У світі **стільки** незайманих душ,
стільки нескорених протестантів
і некрадених мобільних телефонів, що лише встигай розтягувати
це життя³.

Повторюватись можуть будь-які частини мови, залежно від того, яку мету переслідує автор. Наприклад, емоцію невпевненості, сумніву передає дуплікація того самого дієслова:

Не знаю, не знаю, що вони досліджували...⁴.

Особливим видом епаналепсису є повтор певної лексеми. Це дозволяє виділити її із загального потоку слів:

Все це кожного разу
супроводжувалось страшними скандалами в пресі,
розбірками в суді... і **кожного** разу, розумієш, **кожного**⁵;

...від ...слів **вогняний вихор**
здіймався над сніговими полями,
ага – саме **вогняний**⁶.

Як бачимо, для підсилення ефекту автор використовує вставні слова, вигуки, які привертають увагу.

За допомогою повтору окремих фраз може виражатися надмір емоцій, їхнє нагнітання, передаватися стан нудьги, монотонності:

...я люблю цю країну,
...небо це березневе,
без тебе, серце, без тебе⁷;

...боїшся ступити на землю,
яка **вже прогрівається**,
вже прогрівається⁸.

Виразним у поетичних текстах постає іменниковий підмет, що дублюється в реченні особовим займенником:

³ С. Жадан, *Марадона*, Харків 2008, с. 18.

⁴ Там же, с. 43.

⁵ Там же, с. 52.

⁶ Там же, с. 57.

⁷ Там же, с. 49.

⁸ Там же, с. 43.

Пам'ять тіла, лише **вона** примушує нас
тягатись усіма цими арабськими помийками⁹.

У поетичному мовленні анафора (грец. *anaphora* – „піднесення” – єдинопочаток) виконує подібну до епаналепсису функцію. Крім виокремлення певного елемента з-поміж інших, вона створює ритм вірша (монотонний або мелодійний), що передає певний настрій:

...мріялось, що ось ще
paru зим,
paru депресій,
paru вириганих сердець,
головне – дотягнути до тридцятки...¹⁰.

За допомогою цього стилістичного прийому також виражається надмір певної емоції, її інтенсифікація. У такий спосіб створюється один з різновидів висхідної градації:

Твоє чорне-чорне волосся,
довше за коридори Рейхстагу,
довше за чергу на Мостиськах,
довше за прізвища угорських депутатів...¹¹.

Анафора як один з різновидів повтору може ставати способом впливу на читача, намаганням його переконати. Цю функцію підсилює, звичайно, семантика дієслова, а також форма його вираження, тобто, наказовий спосіб:

Дай відпочити своєму серцю...
дай йому відпочити¹².

Мовна гра – одна з важливих ознак ідіостилю С. Жадана. Вона яскраво представлена в антитетичності емотивно-оцінних лексем, якими автор позначає почуття, емоції (любов – жовч, сонячний-темний та ін.), а також у використанні стилістичних засобів:

Адже наші кораблі **занадто** химерні
щоби перетнути цей океан
наша патетика **занадто** природна
щоби вважати її щирою
адже ми **занадто** старанно проштудіювали
правила римуння
щоби тепер не відчутти смак верлібру

⁹ Там же, с. 23.

¹⁰ Там же, с. 13.

¹¹ Там же, с. 38.

¹² Там же, с. 47.

окрім того ми **занадто** комплексуємо
з власної повноцінності
щоби не схилитись до збочень
до того ж **наша** пристрасть до мазохізму
здебільшого метафізична
щоби говорити щось про патологію
власне й порожнеча **наших** очей є
занадто тверезою
щоби могла звестися до трагедійності
і ми підозріло успішно закінчили підготовчі
курси існування
щоби вважати їх школою життя
та й Америка **наша** була **занадто** реальною
щоби можна було припустити можливість
її існування¹³.

Надмірне нагромадження повторів створює стилістичний ефект каламбуру; читач втрачає логічний зв'язок між поняттями.

Ампліфікація (лат. *amplificatio* – „збільшення”, „розширення” – нагромадження однорідних мовних засобів) у поетичних текстах передає експресивну насиченість висловлювання. Нагнітанням однорідних елементів автор підсилює емотивну характеристику, висвітлює явище під різними кутами зору.

Для ідіостилю С. Жадана характерна ампліфікація однорідних підметів, додатків, присудків, означень, навіть цілих речень:

Деякий час вони обмінювались...
комунікаційним непотребом –
необов'язкові дзвінки, повідомлення, привіти через друзів,
випадкові зустрічі на вулицях міста...¹⁴.

В аналізованих збірках спостерігається тенденція до ускладнення ампліфікованих конструкцій, наприклад, нанизуватись можуть однорідні підмети, ускладнені означеннями, підрядними реченнями з означальною семантикою, одночасно – однорідні присудки та означення:

А там, дивись, і вони повернуться –
всі **дезертири, обкурені циркачі,**
чуваки в мундирах французьких добровольчих корпусів,
що патрулювали дороги...
повернуться **хіміки і астрономи,**
всі чорні генії бірж, поморочені душі,

¹³ Там же, с. 543.

¹⁴ Там же, с. 29.

всі емігранти

**...уся ця безкінечна валка, загублена в часі,
обоз, який переховувався, від однієї облави до іншої¹⁵;**

Насамперед він притикав жінок –
**беззахисних, безборонних жінок,
котрі гуляли в темних лісах, брели глухими, заметеними стежками,
блукали на опівнічних кладовищах,
сиділи біля барної стійки – п'яні й розмальовані,
зовсім самотні...¹⁶.**

Ампліфікація є одним із способів детальної характеристики предмета або явища.

Особливим різновидом ампліфікації є нанизання однорідних синтаксичних конструкцій (односкладних дієслівних та простих речень):

**Але охоронець несподівано відкриває по них вогонь,
застрибує в беху, перетягує її на праве сидіння і мчить
разом з нею в нікуди. Така історія¹⁷.**

Семантика дієслів-присудків цього речення виражає послідовне наростання, а потім пришвидшення перебігу подій. У такий спосіб автор передає напружений емоційний стан ліричного персонажа. Ще один приклад:

**Спи спокійно, товаришу по боротьбі,
я доношу твій найк,
я поверну борги,
я буду користуватись твоєю трубою...¹⁸.**

Нагнітання або, навпаки, спад емоційної напруги вдало передають різні види градації (лат. *gradatio* – „*поступове підвищення*“, „*посилення*“ – поступове нагнітання засобів художньої виразності). Для висхідної – характерне нагнітання засобів художньої виразності, що підсилюють, інтенсифікують емотивну виразність:

**...вони виривають одне
одному язика і видавлюють очі, розрубують тіла коханих
важкими різацькими сокирами, підливають отруту
в спільний алкоголь
їм простіше перерізати одне одному горло бритвою...¹⁹.**

¹⁵ Там же, с. 14.

¹⁶ Там же, с. 23.

¹⁷ Там же, с. 27.

¹⁸ Там же, с. 21.

Спадна градація передає заспокоєння як результат бурхливих емоційних переживань:

Тоді чоловіки йшли,
а жінки тримали в пальцях
їхні цигарки,
які тьмянішали,
тьмянішали
і поступово
гасли²⁰.

Висхідна та спадна градації мажуть поєднуватися в одному вірші. У такому випадку вони утворюють період, за якого емоції доходять до своєї найвищої точки, а потім відбувається різкий спад. Так виражається розчарування, різка зміна настрою:

Головне – **дбати про друзів, пам'ятати**
всі п'яні обіцянки, що
давались зі сльозами і співами –
що ось, мовляв, **витагнемо, прорвемось,**
поставимо це життя раком. Ну і що – ось воно, життя.
Стоїть раком.
Жодного бажання²¹.

У цьому прикладі друга (спадна) частина періоду виражена парцельованими реченнями (*франц. *parcelle* – „частинна”* – поділ речення на частини). Вони ілюструють зменшення напруги, передають відчуття розчарування, вказують на психічний стан ліричного персонажа.

Автор цілеспрямовано звертається до повтору з метою виділення, підкреслення повторюваної одиниці, що впливає на емотивне сприйняття читачем тексту в цілому. Це вдалий засіб не тільки відтворення напруги, переживання, а й створення певного психологічного настрою.

Своєрідну додаткову роль у вираженні емоцій виконує стилістична інверсія. В усному мовленні вона тісно взаємодіє з інтонацією. Така інверсія припускає навмисне порушення сформованого порядку слів з метою виділення емотивного компонента. Функція порядку слів та інтонації полягає в тому, щоб висловити хід думки, її послідовність, вартісність у тісному взаємозв'язку з емоційним моментом. У поетичному мовленні С. Жадана інверсія найчастіше виражена прикметником, який займає кінцеву позицію в реченні:

¹⁹ Там же, с. 31.

²⁰ Там же, с. 60.

²¹ Там же, с. 13.

Нервові рухи, промови **палкі**,
Посмішок впевненість **люта** –
В багнетний бій на чолі полків
Ішов Генерал Юда²²;

а також прислівником:

Несли на цвинтар хоругви згризлі,
Плакали **важко й нещадно**²³.

Евфемізм (*грец. euphēmos* – „добре кажу” – слово або вираз, що заміняє непристойні, заборонені слова) як однин із стилістичних засобів прихованого вираження повідомлення може послаблювати емотивну реакцію читача або взагалі робити її нейтральною:

...чути, як зупиняється серцебиття,
чути, як середнасіпів мовчазних...
життя повільно виходить із них²⁴;

Потім пітьма набіжить звідусюди.
Потім зірки перестануть снитись.
**А потім і серце змушене буде
спинитись**²⁵.

Перефразування здійснюється за допомогою персоніфікації, що надає висловлюванню образності. В останньому прикладі описується поступове вщухання емоцій, що виражено у спадній градації.

З-поміж стилістичних фігур вирізняються парцельовані конструкції, схеми яких, незалежно від синтаксичного наповнення, є засобом вираження психічного стану. За допомогою цих конструкцій мовець може виразити більше намірів, ніж в аналогічних непарцельованих. Таким чином, розширюється інформаційна насиченість речення, інтенсифікується змістове навантаження його другорядних членів. Парцельовані конструкції містять імпліцитний зміст висловлювання, за рахунок чого вони стають семантично місткими, максимальньо виразними:

**Мої долоні, мов дві рибини.
Туляться спрагло до мокрих вікон**²⁶.

Парцеляція може комбінуватися з іншими стилістичними фігурами, зокрема, ампліфікацією. Таке поєднання створює особливу

²² Там же, с. 543.

²³ Там же.

²⁴ Там же, с. 72.

²⁵ Там же, с. 12.

²⁶ Там же, с. 542.

динамічну настроєвість вірша, а парцельоване речення в кінці строфи зупиняє цей темп, ставить остаточну крапку:

До цього був проміжок часу – довгий і рваний,
Повільне чекання і порожня кімната,
Подвір'я холодна переповнена ванна.
І краплі дощу – темні, мов нафта²⁷.

Асоціативно-емотивні означення вносять додаткові оцінні часо-просторові характеристики, які увиразнюють емоційний стан суму.

Для творчості Сергія Жадана характерне переважання таких стилістичних засобів та фігур: епаналепсис, анафора, ампліфікація, градація, парцеляція та інверсія. У поетичних текстах вони передають негативні емоції та почуття: гнів, лють, страх, ненависть. Ця характеристика є однією з важливих ознак ідіостилю поета.

²⁷ Там же.